

és műve is az „Isten–természet” viszonyt példázza, de nem abban az értelemben, hogy Dante egyéni világot és mitológiát kívánt volna alkotni, hiszen ő „művészként nem a világot akarta saját képére formálni, hanem önmagát olyanná tenni és a világot olyannak felmutatni, amely minél hűségesebben hordozza a művész lelkében és lelkén uralkodó igazságot, a téma szempontjából az *imago Dei* jelét (229).

A könyv ezen a ponton érne véget, ám egy *Appendix* is helyet kapott az utolsó oldalakon. A függelék Michelangelo és Dante kapcsolatát elemzi: felmutatja Michelangelo műveiben Dante hatását, leírja a szobrászt ihlető firenzei neoplatonizmus jellemzőit, valamint a humanista bölcelet hatását az ikonológiára. A kiegészítő tanulmány hangsúlyos része azon eltérések vizsgálata, melyek a Sixtus-kápolna freskóinak Isten-ábrázolása és Dante Isten-képe között feszülnek. Miche-

langelo mozgó és a világba hatoló, illetve Dante mozdulatlan, világon kívüli Istene között Pál József egy korszakos törést vél felfedezni. Michelangelo lehozta Istent az Empireumból, s ezáltal „a «magánvaló» a gondolkodás aktusában megváltoztatta természetét, és «nekünk való» lett, azaz megszűnt embertől és természettől függetlennek hitt realitás léte. Ezzel merőben új értelmet kapott a *realizmus* szó is.” (243.) A könyv végére illesztett mondat valójában keretet ad a tanulmánynak, amennyiben magyarázatként szolgál arra a bevezetésben feltett kérdésre, hogy miért is nehéz ma megérteni Dante művét és világát.

A könyv 2010-ben az Akadémiai Nívódíjban részesült. (*Pál József: Dante. Szó, szimbólum, realizmus a középkorban. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009, 255 p.*)

Mátyus Norbert
irodalomtörténész

Dante kortárs olvasata

2010. június 24 és 26 között a Római Magyar Akadémia (RMA) volt a színhelye az utóbbi évek egyik legjelentősebb nemzetközi Dante-konferenciájának, melyen a világ számos országából harmincnégy neves középkor- és Dante-kutató adott elő. A *Leggere Dante oggi* című konferencia fő szervezője a Rómában azon időszakban alkotói szabadságát töltő Kelemen János akadémikus, a Magyar Dantisztikai Társaság (MDT) elnöke és a konferencia ötletgazdája, valamint az RMA akkori tudományos igazgatója, Vigh Éva, a fő támogató pedig a Fondazione Rubbettino és az RMA „Fraknói” Tudományos Intézete volt. Külön megemlítendő, hogy a konferencián szekcióvezetőként megjelent az amerikai dantisztika rangos képviselője, Giuseppe Maz-

zotta professzor is. Az előadóként is megnyilatkozó Vigh Éva által szerkesztett, szóban forgó kötet a jelentős sajtóvisszhangot is kiváltó konferencia aktáit foglalja magában, a szerkesztő előszavával, Giuseppe Frasso nagy tekintélyű filológus bevezetésével és – az előadóként ugyancsak szereplő – Kelemen János zárszavával. (A kötet első részletes olasz szemléje az alábbi: Anna Langiano, „Tradizioni esegetiche e problematiche della traduzione nel Convegno *Leggere Dante oggi*”. In: *Dante. Rivista internazionale di studi su Dante Alighieri*, VII, 2010, 199–207.)

Frasso szónoki bevezető beszéde (*Az Arno-tól a Dunáig*) többek közt Danténak a magyar–olasz kulturális kapcsolatok történetében betöltött meghatározó szerepét emeli ki, röviden felvázolva a magyarországi Dante-recepció és Dante-fordítások történetét, hang-

súlyozva a 2004-ben alapított MDT tudományos tevékenységének, illetve az MDT *Dante Füzetek* című, 2006-tól rendszeresen megjelenő folyóiratának (és más romanisztikai, irodalomtudományi és filozófiai folyóiratok, mint a *Verbum*, a *Helikon* és a *Világosság*) jelentőségét a Dante-kutatások terén. Michele Barbi tekintélyes Dante-kutató nyomán (egyben Vico egy híres gondolatát idézve fel) Frasso az új magyar Dante-kommentár kidolgozásának folyamatában a filológiai és a kritikai megközelítés egyenrangúságának szükségességét emeli ki. Kelemen kötet-konklúziójának (amely alapjában *A filológiai és a hermeneutikai állítások asszimetriájáról* című előadásának a foglalata) megfelelően is a filológia elválaszthatatlan a kritikai-filozófiai reflexiótól: „nem létezik olyan filológiai művelet, amely ne implikálna valamiféle hermeneutikai aspektust”, mivel „minden szöveg sokkal nagyobb teret enged a hermeneutikai, mint a szigorú értelemben vett filológiai interpretációnak” (392.): ez az alapja az interpretáció kreatív jellegének, mely Dante mint középkori szerző esetében is útmutatást adhat a kortárs (posztmodernkori) olvasóközönségnek.

A kötet első részének címe *Kommentár; interpretáció, olvasat*, a másodiké pedig *Hatástörténet, recepció, fordítás*. A témák, problémafelvetések igen szerteágazóak, s ezek sokféle elemzési módszerrel kerülnek kifejtésre. Jelen kritikai ismertetésben a terjedelmi korlátok és a tematikai átfedések miatt a tanulmányok közül csak néhányra hívom fel a figyelmet – fenntartva, hogy a kötet minden kontribúciója értelemszerűen egyaránt értékes. Az első részt illetően mindenképp kiemelendő Pál József *Kegyelem és küldetés a Színjátékban és a Faust-ban* című írása, melyben (akárcsak más írásaiban) Kelemen a két szerzői életműve közti analógiákat és különb-

ségeket teszi komparatív vizsgálat tárgyává. Saverio Bellomo, aki Dante főművének új olasz kommentárján dolgozik, írásával (*A Színjáték új kommentárjához*) érdekes filológiai műhelytitkokat tár fel, és fontos útmutatásokat ad a magyar dantistáknak. Hoffmann Béla munkája (*Szemantikai komplikációk a szimoniákusok énekében*) a *Pokol* XIX. énekének mélyelemzését valósítja meg, nagy hangsúlyt fektetve azon szöveghelyek jelentésének pontosítására, melyet a sok évszázados exegetikai tradíció ezidáig nem tudott megnyugtatóan tisztázni (értendő ez többek közt a 19–21. sorokban foglaltakra). A kötetben két szerző, Unn Falkeid és az alulírott foglalkozik az *Egyeduralom*-mal kapcsolatos interpretációs kérdésekkel. Falkeid írásában a *Paradicsom* VI. éneke és a *Monarchia* komparatív elemzését valósítja meg, míg Nagy József az új magyar *Monarchia*-kommentár kidolgozásának módszertani kritériumait fejt ki. Figyelemre méltó Luigi Tassoni *A Convivio narrációja* című újító szándékú munkája, mely Dante – elsősorban interpretáció- és politikaelméleti szempontból kulcsfontosságú – *Vendégségét* nem hagyományos (vagyis nem doktrinális), hanem *narratológiai* szempontból elemzi. Tassoniéval bizonyos tekintetben rokon szellemiségű Horváth Kornélia *Megjegyzések az Új életben kifejtett dantei poétikáról* című írása, mely szintén a posztmodern irodalomelméleti eszköztár bevetésével vizsgálja Dante szövegét. Végül az első részből Szörényi László *Nimród zsoldára – régi magyar nyelv Dante Poklában?* című (korábban magyarul már közölt) cikkét emelném ki, melynek merész hipotézise – mint Mazzotta rámutatott – elsősorban a Dante munkássága iránti nagy tiszteletet és szeretetet emblematizálja.

A második részben két (az idősebb és a fiatal generációt képviselő) italianista figye-

lemre méltó – ugyanakkor egymással polemizáló – elemzése tárgyalja a Babits Mihály Dante-fordításával kapcsolatos problémákat. Sárközy Péter *Az Isteni Színjáték Babits-féle magyar fordítása* című (e témában korábban közölt írásai összegzését magában foglaló) tanulmányának fő tétele, hogy Babits a dantei főmű formailag és tartalmilag pontos műfordítását valósította meg, mellyel egyben a XX. századi magyar költészeti nyelv megalapozásában is meghatározó szerepet játszott (vö. 252.). Mátyus – a babitsi Dante-fordítás jelenleg valószínűleg legnagyobb szakértője – munkájának már a címében is (*Hibák és/vagy interpretáció Babits Dante-fordításában*) jelzi a Sárközy-féle megközelítéshez képest árnyaltabb vizsgálat szükségességét. Mátyus egyik fontos következtetésének megfelelően Babits szemléletében Dante „nem népies, nem egyszerű, nem egy »barbár«, vagy »hős« vagy »kisgyermek«, ahogy a Babitsot megelőző vagy vele kortárs kritika nagy része vallotta, hanem – a fordító szemében – azon túl, hogy költői zseni, egyben a nyelv tudósa, kutatója és formálója”; ennek lényegi következménye az, hogy „a fordító, aki hűen akarja reprodukálni a dantei szöveget, [a Dantééhez] hasonlóan nehéz, mesterkéltséggel és kidolgozott nyelvezetet kell alkalmazzon” (268.). Juan Varela Portas tanulmánya, *Az analitikus allegória: a madridi Dante-kutatás módszertana*, mint a cím is mutatja, a jelenkori dantisztika egyik legvirágzóbb európai iskolájának célkitűzéseit és tevékenységét mutatja be szemléletesen. Végül két olyan tanulmány jelentőségét hangsúlyoznám, amely Dante munkásságának késő- és posztmodern művészeti adaptációs kísérleteit vizsgálja. Az egyik a *Milly Curcio-féle Dante és a jelenkori poklok*, melyben a szerző nagyívű áttekintést ad Dante intertextuális jelenlétéről olyan írók művében, mint

például Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij, Arthur Rimbaud, Victor Hugo, Franz Kafka, Marcel Proust, Primo Levi, Thomas S. Eliot, Italo Calvino, Daniele Benati. A másik, a Bárdos Judit által írt *Dante és a film*, melyben a filmtörténész – megtörve a konferenciairodalom-, filológia- és filozófia-központúságát – Dante két nagy jelentőségű filmadaptációs kísérletét elemzi: Giuseppe De Liguoro 1911-es *Inferno*-ját és Andrzej Wajda 1957-es *Csatorná*-ját (utóbbira röviden Curcio is kitér), megemlítve – néhány további, a filmművészetben tetten érhető Dante-utaláson túl – a fontosabb tévéfeldolgozásokat is. Bárdos fontosabb konklúziói közül kiemelendő, hogy a De Liguoro-film, bár valószínűleg a *Pokol* legsikeresebb filmadaptációs kísérlete, megmarad a *kísérlet* (a kvázi-adaptáció) szintjén, hisz tulajdonképp nem Dante szövegét, hanem Gustave Doré képi világát jeleníti meg; mindazonáltal jelentős művészeti teljesítmény, mivel „egy önálló filmnyelvel eleveníti meg [...] Dante világát” (344.). A Wajda-filmet illetően pedig egyértelmű, hogy még csak nem is adaptáció-kísérletről, hanem a *Pokol* egy lehetséges, a filmnyelv által megvalósított (poszt)modern *interpretációjáról* van szó (346.). Összességében megállapítható, hogy bár a *Színjáték* nagy hatást gyakorolt a filmművészetre (akárcsak a képzőművészetekre és – a konferencián sajnálatos módon nem tárgyalt – zeneművészetre), Dante főművének szigorú értelemben vett filmadaptációja valószínűleg nem valósítható meg.

Az RMA és az MDT e kulturális kezdeményezését – figyelembe véve a megvalósítás eszközeinek nyilvánvaló szűkösségét – túlzás nélkül nevezhetjük hősiecs vállalkozásnak, melyet a *Leggere Dante oggi* című kötet méltó módon dokumentál. A firenzei költő életműve iránt érdeklődő tudós közönség számára

e kötet nélkülözhetetlen kutatási forrásanyag, a laikus olvasók számára pedig a kortárs Dante-kutatás korszakos jelentőségű dokumentuma. *([la cura di] Éva Vigh: Leggere Dante oggi. Interpretare, commentare, tradurre alle*

soglie del settecentesimo anniversario Roma: Aracne, 2011, 410 p.)

Nagy József

tudományos munkatárs,

ELTE Bölcsészettudományi Kar Olasz Tanszék

Tiszta forrásból –

Többlet, 2010/I és 2010/2

Kezdjük bárhonnan, az ismereteket megbízható forrásból szeretnénk bővíteni. Az interneten csatangoló, időről időre kétes hitelességű oldalakba ütköző felhasználó; a szüleit zavarba ejtő kérdésekkel bombázó kisgyerek; a tanácstalanul állat vakargató választópolgár – ezek a képek mind-mind a kérdéseire megnyugtató válaszokat kereső egyén megrekedt helyzetével szembesítenek bennünket. Míg azonban egy gyermek a feszült helyzet oldását egyetlen, meghatározott és kizárólagos forrástól reméli, addig az önálló, válaszait számos kapcsolatai segítségével kialakító felnőtt már azt is maga képes rögzíteni, hogy egyáltalán mikor, mely esetben érkezett meg a számára kielégítő válaszhoz. Továbbmenve, ahol egy szülő a gyermekével folytatott beszélgetést önkényesen lezárhatja, ott a filozófia képviselői játékeret nyitnak: készek arra, hogy állításukat vitára bocsássák, és választott közösségeik virágzásához sokoldalúan hajlandók hozzájárulni. A megismert javaslatok számának növekedése nem az elbizonytalanodáshoz, sokkal inkább az egyre kifinomultabb lehetőségek felé terelik őket.

Kolozsváron két magyar filozófiai folyóirat jelenik meg, a *Kellék* és a *Többlet*. Mindkettő határokon átívelő együttműködés gyümölcse; a *Kellék* ezek közül már csaknem tizenhét éve Kolozsvár, Nagyvárad és Szeged közös szerkesztői munkájának eredményeként kínál jó lehetőséget arra, hogy az erdélyi

filozófiát egy tágabb gondolkodói közösség számára is hozzáférhetővé tegye. A *Kellék* folyóiratot a kolozsvári székhelyű Pro Philosophia Kiadó jelenteti meg, egy olyan alapítvány – a Pro Philosophia Alapítvány – közreműködésével, amelynek alapítói a Babeş–Bolyai Tudományegyetem filozófia szakos oktatói és hallgatói voltak. 2009 óta a *Kellék* mellett már a *Többlet* is az érdeklődő olvasók rendelkezésére áll. A *Többlet* második évfolyamának két száma (*Virtuális valóságok* és *Gyermekfilozófia*) a nevezett témák sajátosságait messzemenően figyelembe vevő, igényesen komponált kiadvány. Egyed Péter szerkesztő ajánló sorait a kötetek hátoldalain találjuk.

A *Virtuális valóságok* lapszám összeállításában az a Szécsi Gábor nyújtott segítséget, aki ezen a fórumon nemcsak kutatói munkájának eredményeit adja közre (*Nyelv, média, globális integráció*), de aki a politikus kommunikációs helyzetéről is hitelesen nyilatkozik. Koller Inezzel közös tanulmányában a napi politikai gyakorlat instrumentalizáló és leegyszerűsítő kommunikációs stratégiáit elemzi, a 90-es évek elejének politikai vitáiból merítve példákat. A képlet nem mindig bonyolult: ahol a politikai kommunikáció a meggyőzés és a befolyásolás technikáival él, ott a hatékonysága mérhető. A politikus lehetősége és feladata, hogy egyre szélesebb befogadó közönség számára eljuttassa az üzenetét, és ez a szituáció akarva-akaratlanul az érintett témák, értékek instrumentalizálásához vezet. „Ez a kommunikációs kényszer kizárja a valódi erkölcsi dilemmákkal és értékekkel kapcsó-